

MAISHIY XIZMATLAR IQTISODIYOTI TERMINLARINING MORFOLOGIK VA SINTAKTIK USULLARDA SHAKLLANISH OMILLARI

Xayrullayeva Nodira Nematilloevna

Filologiya fanlari bóyicha falsafa doktori(PhD)

Xikmatova Nodirabegim Oybek qizi

Lingvistika (ingliz tili) mutaxassisligi 1- bosqich magistranti

Annotatsiya. *Ushbu tezisda maishiy xizmatlar iqtisodiyoti sohasida qo'llaniladigan terminlarning morfologik va sintaktik usullarda shakllanish omillari tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminlarning tuzilishi, yasama, qo'shma, juft va birikmali ko'rinishlari hamda terminologik birliklarning shakllanishiga ta'sir etuvchi lingvistik omillar yoritiladi. Shuningdek, maishiy xizmatlar tizimida yangi iqtisodiy jarayonlar, xizmat turlari va texnologik o'zgarishlar natijasida paydo bo'layotgan zamonaviy terminlarning struktura xususiyatlari o'rganiladi. Ishda morfologik derivatsiya, affiksatsiya, kompozitsiya hamda sintaktik birikmalar asosida misollar yordamida izohlanadi. Tadqiqot natijalari maishiy xizmatlar iqtisodiyoti terminologiyasining shakllanish qonuniyatlarini ochib berishga va ushbu sohada terminologik tizimni takomillashtirishga xizmat qiladi.*

Kalit sózlar: *terminologiya, morfologik usullar, sintaktik usullar, termin shakllanishi, affiksatsiya, kompozitsiya, derivatsiya, qo'shma terminlar, birikmali terminlar, lingvistik omillar, iqtisodiy leksika.*

FACTORS OF MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC FORMATION OF TERMS IN THE ECONOMICS OF HOUSEHOLD SERVICES

Annotation. *This thesis analyzes the factors influencing the formation of terms used in the field of household services economics through morphological and syntactic methods. The study examines the structure of terms, including derived, compound, paired, and phrasal forms, as well as the linguistic factors affecting the development of terminological units. It also explores the structural features of modern terms emerging as a result of new economic processes, types of services, and technological changes within the household services system. The research explains the formation of terms through morphological derivation, affixation, composition, and syntactic combinations, supported with examples. The findings contribute to identifying the principles of term formation in household services economics and to improving the terminological system in this field.*

Keywords: *Terminology, morphological methods, syntactic methods, term formation, affixation, composition, derivation, compound terms, phrasal terms, linguistic factors, economic lexicon.*

Globalashuv jarayonida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kuzatilayotgan terminlar ko'payishi maishiy xizmatlar sektorida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Xizmat turlarining kengayishi, yangi xizmat shakllarining joriy etilishi va texnologik jarayonlarning rivojlanishi bilan bir qatorda, ushbu sohada yangi terminlarning paydo bo'lishi tabiiy jarayonga aylandi. Maishiy xizmatlar iqtisodiyotiga oid terminlar tizimlilik, aniqlik, qisqalik va bir ma'nolilik kabi terminologiyaga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Terminlarning shakllanishida asosiy lingvistik omillar — morfologik va sintaktik jarayonlar muhim o'rin egallaydi. Morfologik modellar asosan affiksatsiya, kompozitsiya va juftlik kabi usullar orqali namoyon bo'lib, yangi terminlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Sintaktik usullar esa aniqllovchi + aniqlanmish munosabatiga asoslangan so'z birikmalari orqali murakkab tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. Mazkur ikki yo'nalish nafaqat terminlarning struktur tuzilishini, balki ularning mazmuniy chegaralarini ham belgilab beradi.

Maishiy xizmatlar iqtisodiyoti terminlarining shakllanish jarayoni lingvistikada terminologiyaning alohida tadqiq etiladigan bo'limi hisoblanadi. Terminlarning yaratilishi, ularning normallashtirilishi va tuzilishiga doir ilmiy qarashlar A. A. Reformatskiy, V. G. Gak, L. A. Novikov hamda S. V. Grinev kabi olimlar tomonidan mukammal o'rganilgan. Ularning ta'kidlashicha, har qanday terminologik tizimning asosiy shakllanish mexanizmi morfologik va sintaktik usullarga tayanadi. Morfologik yo'nalish doirasida derivatsiya, qo'shma so'zlar hosil qilish va affiksatsiya muhim o'rin tutadi. S. V. Grinevning fikricha, terminlar yaratishda derivatsiya jarayoni sohaning rivojlanish sur'ati bilan uzviy bog'liq bo'lib, yangi tushunchalarni nomlashning eng qulay va samarali vositasidir⁸.

Maishiy xizmatlar iqtisodiyotiga oid terminlar ham umumiy terminologik qonuniyatlarga asoslanadi. Ushbu sohada “-chi”, “-kor”, “-xona”, “-noma” kabi affikslarning faol qo'llanishi turli iqtisodiy faoliyat turlarini aniq ifodalashga yordam beradi: tikuvchilik xizmati, ta'mirlash ustaxonasi, xizmat ko'rsatish markazi kabi birliklar buning yaqqol misolidir. Novikov ta'kidlaganidek, morfologik tuzilma terminning semantik chegarasini belgilashda asosiy rol o'ynaydi⁹.

Sintaktik yo'l bilan shakllangan terminlar ko'pincha ko'p komponentli birikmalar ko'rinishida bo'ladi. V. G. Gakning ta'kidlashicha, bunday terminlar murakkab tushunchalarni ifodalashda eng samarali vosita hisoblanadi. Masalan, iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichi, xizmatlar ko'rsatish sifati, maishiy xizmatlar bozori kabi terminlar ikki va undan ortiq leksemalarning mazmuniy bog'lanishi orqali shakllanadi¹⁰. Terminologik birliklarning boyib borishiga ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, texnologiyalar rivoji va sohada xizmatlar turlarining ko'payishi ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Soha kengaygani sari yangi tushunchalarga ehtiyoj ortadi, bu esa morfologik va sintaktik modellarni yanada faollashtirib, terminlar tizimining shakllanishi va rivojlanishiga kuchli turtki beradi.

⁸ Grinev S. V. Terminovedenie. — Moskva: Moskovskiy litsey, 1993.

⁹ Novikov L. A. Semantika. — Moskva: Vysshaya shkola, 2001.

¹⁰ Gak V. G. Vvedenie v lingvistiku: Uchebnoe posobie. — Moskva: Vysshaya shkola, 1998.

Mashhur rus tilshunosi A. A. Reformatskiy terminlar tabiatini tushuntirar ekan, ularni umumxalq tilidan farq qiladigan, aniq chegaralangan, qat'iy tushunchaviy doirasi bo'lgan maxsus birliklar sifatida talqin qiladi¹¹. Reformatskiyning fikricha, terminlar, avvalo, mantiqiy aniqlik, tizimlilik va nomlashning bir ma'noliligi tamoyillariga tayanadi. Shu sababli terminlarning morfologik shakllanishi tasodifiy emas, balki tartibli, ichki qonuniyatlarga asoslangan bo'ladi. U terminlarning tuzilishida model sifatidagi yasash qoliplari, morfemalarning to'g'ri tanlanishi, birikmalar tuzishda sintaktik moslashuv muhim ekanligini ta'kidlaydi. Reformatskiy, shuningdek, kompleks terminlar (qo'shma, birikmali, juft) ilmiy sohalarda ko'p uchrashini va ular ko'pincha sintaktik usul bilan shakllanishini qayd etadi. Bu fikrlar maishiy xizmatlar iqtisodiyoti singari sohalarda yuzaga kelayotgan yangi terminlar uchun ham dolzarbdir.

Maishiy xizmatlar iqtisodiyoti sohasida qo'llaniladigan terminlarning morfologik va sintaktik usullarda shakllanishi lingvistik jarayon sifatida nafaqat til tizimining ichki qonuniyatlariga, balki ushbu sohaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish talablariga ham bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, maishiy xizmatlar tizimida qo'llaniladigan terminlar asosan derivatsiya, kompozitsiya, affiksatsiya, juftlash, sintaktik birikish kabi umumtilga xos usullar orqali shakllanadi. Ushbu jarayonlar terminlarning struktur-semantik aniqligini, mazmuniy barqarorligini va funksional moslashuvchanligini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR RÓYXATI:

1. Gak V. G. Yazykovye preobrazovaniya I razvitie terminologicheskix sistem. – Moskva: Nauka, 1998. – 280 bet.
2. Grinev S. V. Terminovedenie. – Moskva: Akademiya, 2008. – 256 bet.
3. Kabulov A. N. Terminologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2012. – 304 bet.
4. Novikov L. A. Semanticheskaya struktura slova I ee razvitie. – Moskva: Nauka, 1982. – 104 bet.
5. Rahmatullayev Sh. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2005. – 164 bet.
6. Reformatskiy A. A. Vvedenie v yazykovedenie. – Moskva: Aspekt-Press, 1996. – 192 bet.
7. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. – Amsterdam: John Benjamins, 1990. – 310 bet.
8. Cabré M. Teresa. Terminology: Theory, Methods and Applications. – Amsterdam: John Benjamins, 1999. – 280 bet.

¹¹ Reformatskiy A. A. Vvedenie v yazykoznanie. — Moskva: Aspekt-Press, 1996. — 347 p.

